
سند چشم انداز بلندمدت توسعه

جمهوری اسلامی ایران

◀ مقدمه

تلاش برای دست یافتن به آینده‌ای بهتر، و طراحی و تبیین ویژگی‌ها، و ترسیم موقعیت جامعه‌ای که نسل‌های امروز و آینده بتوانند آگاهانه و با اتکای به نفس، در مسیر تحقق آن گام بردارند، نه تنها لازمه پویایی و امید مردم این سرزمین است، بلکه برآمده از اصول و آرمانهایی است که، در اندیشه و فرهنگ اسلامی و انقلابی جای دارد، و رویکرد و رفتار دولت و دستگاه اجرایی کشور را، در چارچوب آن، همدار و معنادار می‌کند.

توانایی‌ها و ظرفیتهای جمهوری اسلامی ایران، و شایستگی‌های ملت شریف ایران، برای نیل به این مهم بسیار است، چنان که دشواریهای تحقق جامعه‌ای آرمانی نیز، از نظرهای کارشناسانه به دور نیست. اکنون می‌توان، و باید گفت به رغم آن که تلاشهای ملی با تهدیدها و موانع خارجی و کاستی‌ها و ناسازگاریهای محیطی بسیاری روبه‌رو بوده است، با این حال با اتکا به موقعیت، اعتبار و امکانات جدیدی که کشور ما در شرایط متحول و غیر قابل پیش‌بینی جهان کنونی دارد، اهتمام به این ضرورت در آستانه برنامه چهارم توسعه، اولویت یافته است. اکنون اندیشیدن و گام برداشتن طبق برنامه در مسیر تحقق جامعه‌ای نمونه و توسعه یافته، برای کشور یک فریضه و الزام اساسی به حساب می‌آید.

برای تحقق این اندیشه و الزام، می‌بایست کشور، راهنمای عمل داشته باشد، این راهنمای عمل به زبان برنامه، سند چشم‌انداز بلندمدت کشور است.

این چشم‌انداز ما را به ساحتی مطلوب با توجه به امکانات، فرصتها و محدودیتها رهنمون می‌سازد. در این چشم‌انداز بر اساس واقعیتها، کشور می‌تواند علاوه بر جنبه‌های اخلاقی، معنوی، سیاسی و فرهنگی، به لحاظ اقتصادی و علمی، دارای مشخصات زیر باشد:

- تبدیل به قدرت اول منطقه به لحاظ اقتصادی، فنی و علمی
- دارای میزان تورم و نرخ بیکاری یک رقمی
- برخوردار از زیربناها و ساختارهای لازم برای تداوم رشد اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی

«چشم‌انداز» مبتنی بر ارزش‌دوایی‌هایی است که به وضعیت مطلوب اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیست‌محیطی جامعه، در عین توجه به واقعیتهای آن اشاره دارد. پذیرش چنین «چشم‌انداز واحد ملی»، نخستین گام در توفیق برنامه‌ریزی است.

این چشم‌انداز، تصویری از آینده مطلوب را ترسیم می‌کند که هر گاه در ذهن آحاد جامعه جای بگیرد، مسیر تحولات و دگرگونی‌های جامعه را هموارتر می‌کند. در چارچوب چشم‌انداز مطلوب است که، برنامه‌ریزی‌ها و حرکت‌های فردی و اجتماعی به سوی آینده آرمانی جهت پیدا می‌کنند.

لازمه یک نگاه فعال و آینده‌ساز، حرکت بر پایه مدیریت چشم‌انداز است، که بر شناخت وضع موجود و عوامل آن، تحلیل محیط ملی و بین‌المللی، و سرانجام ترسیم چشم‌انداز مطلوب، متکی است.

اگر چه «چشم‌انداز» هر اندازه که از وضع حاضر دور باشد، از کم و کیف تحولی همه‌جانبه‌تر و ساختاری‌تر در همه ابعاد برخوردار می‌شود، و تمامی متغیرهای توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور را در بر می‌گیرد، اما در هر حال، ناگزیر باید از وضع موجود آغاز کند، و با اتکا بر نقاط قوت، امتیازات و امکانات کشور، با اتخاذ سیاست‌های مناسب، بر نقاط ضعف و تهدیدها غلبه نماید.

بررسی وضع موجود اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور نشان می‌دهد که جمهوری اسلامی ایران، دارای این ویژگی‌های برجسته است:

- برخورداری از تمدن و فرهنگی غنی با وحدت جوامع و اقوام گوناگون، یکپارچگی سرزمین و پیشینه تاریخی طولانی، که سهم شایان توجهی در تعمیق و گسترش میراث فرهنگی، علمی و فکری بشر داشته است.

- داشتن موقعیت استثنایی و برتر جغرافیایی و ژئواکونومیک و ژئواستراتژیک

- برخورداری از میراث با ارزش تاریخی، فرهنگی و طبیعی

- برخورداری از سرمایه‌های انسانی، اجتماعی، پژوهشی و فناوری گسترده

- برخورداری از خلاقیت و استعداد ویژه انسانی، از جمله جمعیت جوان، دانش‌آموخته و هوشمند و

نیروی ممتاز متخصص در داخل و خارج کشور

- برخورداری از استقلال سیاسی و تجربه انقلاب اسلامی

- بهره‌مندی از تنوع اقلیمی، وسعت سرزمین و گونه‌های مختلف گیاهی و جانوری و منابع کشاورزی با تنوع محصولات و منابع ژنتیکی

- برخورداری از ذخایر غنی هیدروکربورها (نفت و گاز) و کانی‌های فلزی و غیر فلزی و منابع طبیعی گسترده و تعیین کننده در رشد کشور

- برخورداری از زیربناهای گسترده کالبدی و غیر کالبدی، از جمله زیربناهای فیزیکی (شبکه‌های حمل و نقل) و ساختارهای اجتماعی، حقوقی، قانونی و تشکیلاتی

- برخورداری از تجربه نیم قرن فعالیت صنعتی و انباشت سرمایه فیزیکی ارزشمند

- برخورداری از توانایی نوین علمی، پژوهشی و آموزشی

- برخورداری از نیم قرن تجربه برنامه‌ریزی توسعه در کشور

به رغم بهره‌مندی از ظرفیتهای یاد شده، کشور با مشکلات و تنگنایی نیز روبه‌رو است که اهم آنها به شرح زیر است:

- مهاجرت مداوم بخشی از نیروهای متخصص و کاسته شدن از توانایی‌های علمی کشور

- وجود نزدیک به ۲/۵ میلیون نفر بیکار و ساختار نامتعادل بازار کار

- خشکی سرزمین و محدودیت منابع آب

- وابستگی شدید بودجه دولت به منابع حاصل از صادرات نفت

- توزیع نامتعادل جمعیت، تمرکز و ساختار قطبی جمعیت

- عدم تعادل بین جوامع شهری و روستایی

- ناهنجاری در بخشی از مناسبات فرهنگی، اجتماعی و سیاسی

- ساختار اقتصاد سنتی، تجاری و متکی به منابع طبیعی و غیر کارآمد

- نازل بودن نسبت سرمایه‌گذاری به تولید، و اتکا به بازارهای داخلی

- اقتصاد درونگرا، ساختار انعطاف‌ناپذیر بازارها، بی‌توجهی و بهره‌گیری نکردن از مزایای موجود

در تدوین و تنظیم آینده ممکن کشور، در افق چشم‌انداز ملی، بهبود روندهای بازار کار به لحاظ کمی و کیفی، توسعه منابع علمی و فرهنگی کشور، افزایش بهره‌وری همراه با استقرار یک جریان رشد سریع و

متناسب با هدف رویکرد تعاملی خردمندانه و هشیارانه مبتنی بر عزت، حکمت و مصلحت اقتصاد ملی با اقتصاد جهانی، و تغییر در ساختار فناوری تولید، برای جایگیری مناسب در تقسیم کار جهانی مد نظر قرار گرفته است.

رسیدن به هدفهای مورد نظر چشم‌انداز بلندمدت، با وجودی که روندی دشوار و پیچیده است، لیکن بنا به ضرورتهای حیاتی برای شکوفایی اقتصاد کشور در این مرحله، و حفظ ثبات، امنیت و ارتقای جایگاه ایران در منطقه و جهان، امری اجتناب‌ناپذیر است. به علاوه تجربه سایر کشورهایی که این مسیر را پیموده‌اند، نشان می‌دهد که نیل به هدفهای مطرح شده در این چشم‌انداز، در پرتو تدبیر، تلاش و انسجام ملی، قابل حصول است. طبعاً اتخاذ راهبردهای مشخص و سیاستهای کلیدی متناظر با آن، شرط رسیدن به این هدفها خواهد بود. دستاوردهای مشخص و قابل قبول در قلمروها و محورهای همچون، رشد مستمر و پایدار، توسعه مبتنی بر دانایی، تعامل فعال با اقتصاد جهانی، رقابت‌پذیری اقتصاد، امنیت انسانی و عدالت اجتماعی، امنیت ملی، ارتقای کیفیت زندگی، حفظ محیط زیست و توسعه پایدار، توسعه مدیریت دولتی، امنیت و توسعه قضایی و تعادل منطقه‌ای کشور، بر اساس موازین آمایش سرزمین، شروط اساسی برای تحقق اهداف مورد نظر خواهد بود.

بر این پایه، الزامهای اساسی در دستیابی به هدفهای چشم‌انداز، دربرگیرنده خطوط کلی زیر خواهد بود:

- گسترش و تعمیق فرایند فرهنگ توسعه صنعتی کشور، خدمات مولد ارزش افزوده بالا، و جایگیری در حوزه‌های مناسب و برتر در جهان، در جهت ارتقای موقعیت و منزلت منطقه‌ای و بین‌المللی ایران
- ظرفیت‌سازی و توانمندسازی جامعه، با تکیه بر علوم و فناوری‌های نوین
- نظام دولتی توانمند و منعطف نسبت به الزامهای رشد و توسعه همه جانبه، در فضای جدید ملی و بین‌المللی
- احترام به حقوق مالکیت خصوصی، و ایجاد ساختارهای انگیزشی مناسب فردی و اجتماعی برای شکل‌گیری رشد پایدار و تحقق امنیت انسانی

... -

در سند پیوست، ابتدا به ویژگی‌های جامعه مطلوب در چشم‌انداز توسعه همه جانبه ایران، اشاره می‌شود و سپس به سیاستهای کلی برای دستیابی به هدفهای این چشم‌انداز، پرداخته خواهد شد. در پایان نیز شاخصهای اقتصادی در دوره (۹۴-۱۳۸۴) در دو گزینه ادامه روند موجود، و گزینه مطلوب، مورد مقایسه قرار خواهد گرفت.

امید است با بررسی و تأیید سند چشم‌انداز، و سیاستهای کلی مترتب بر آن، و با فراهم ساختن همه پیش‌نیازهای گوناگون، در پرتو عزم ملی، کشور بتواند به اهداف مورد نظر این سند، در قالب اجرای برنامه‌های پنج‌ساله توسعه کشور نائل آید.

مفاد این سند در جلسه مورخ ۱۳۸۲/۵/۲۹ به تأیید هیئت دولت رسید.

◀◀ سند چشم‌انداز بلندمدت جمهوری اسلامی ایران

۱- ویژگی‌های جامعه مطلوب در چشم‌انداز توسعه ایران

با توجه به فراهم بودن زیرساخت‌های لازم برای مرحله جهش اولیه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور، هدف‌ها و ویژگی‌های جامعه مطلوب در افق چشم‌انداز توسعه بلندمدت جمهوری اسلامی ایران (سال ۱۴۰۴)، به شرح زیر است:

- جامعه‌ای متکی بر اصول اخلاقی و ارزش‌های دینی، ملی، انقلابی و متکی بر مردم‌سالاری دینی، همراه با پاسداری از آزادی‌های مشروع و حقوق انسانی و مدنی

- ایرانی امن، مستقل، مقتدر، همراه با تقویت سامان دفاعی، مبتنی بر بازدارندگی مثبت و پیوستگی مردم و حکومت

- کشوری دست یافته به جایگاه اول اقتصادی، علمی و فناوری در مقیاس منطقه‌ای، توسعه یافته همراه با رشد پرشتاب علمی، کاهش نرخ بیکاری و ارتقای سطح و کیفیت زندگی مردم

- جامعه‌ای متعادل از هر نظر، برخوردار از سلامت و بهره‌مند از عدالت اجتماعی، نظام تأمین اجتماعی پویا و کارآمد، فرصت‌های برابر، رفع فقر، فساد و تبعیض و استواری نهاد خانواده

- جامعه‌ای فعال، مؤثر، مسئولیت‌پذیر، دین‌باور، رضایتمند و علاقمند به نظام اسلامی، و شکوفایی ایران و مفتخر به ایرانی بودن

- جامعه‌ای برخوردار از روابط گسترش یابنده در تعامل با جهان، مبتنی بر منافع ملی و اصول «حکمت، عزت و مصلحت»

- جامعه‌ای سالم و بهره‌مند از محیط زیست مطلوب

۴ ۲- سیاست‌های کلی نظام در دوره چشم‌انداز

الف: امور فرهنگی

- ۱- تقویت روحیه ایمان و ایثار و عنصر فداکاری به عنوان عامل اصلی اقتدار ملی، تبیین مبانی ارزشی و تقویت اعتماد به نفس ملی
- ۲- ایجاد جامعه‌ای سالم، اخلاقی، مبتنی بر ارزشهای اسلامی، فرهنگ‌مدار و شهروندانی آگاه، عزت‌مند، و برخوردار از ملاکهای درستکاری و احساس رضایتمندی
- ۳- رشد و اعتلای فرهنگ و هنر ایران و اسلام به عنوان عناصر هویت ملی
- ۴- پیشبرد راهبرد گفت و گوی میان تمدن‌ها و فرهنگ‌ها در سطوح ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی
- ۵- ارتقای نقش و جایگاه زنان در توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی کشور و تقویت نهاد خانواده
- ۶- نهادسازی در جهت تولید و ترویج علم و تحقیق و افزایش سهم کشور در تولیدات علمی جهان، و گسترش و تعمیق نهضت نرم‌افزاری، و تأکید بر رویکرد خلاقیت و نوآوری
- ۷- توسعه علوم و فناوری‌های جدید، شامل: فناوری زیستی، ریزفناوری، فناوری فرهنگی، فناوری زیست‌محیطی و فناوری مواد جدید
- ۸- توسعه ارتباطات و زیرساخت‌های ارتباطی و فناوری اطلاعات، متناسب با پیشرفتهای جهانی

ب: امور اجتماعی - سیاسی و دفاعی

- ۹- تضمین حقوق مدنی و انسانی، و دسترسی به فرصتهای برابر برای افراد جامعه، و احترام به نهادینه شدن حقوق معنوی افراد
- ۱۰- توسعه و تجهیز منابع انسانی آگاه، انعطاف‌پذیر و ماهر با قابلیت‌های مشارکت و فعالیت در فضای نوین رقابتی و نوآوری و در حال تغییر
- ۱۱- حاکمیت بخشیدن رویکرد و مبانی علمی و فنی، تمرکززدایی، شفاف‌سازی و پاسخگویی بر همه سطوح و فرایندهای تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری حوزه‌های حاکمیت کشور

- ۱۲- بهبود کیفیت زندگی، سلامت، امنیت غذایی، تربیت بدنی، رفع فقر و حمایت از گروههای آسیب‌پذیر و تحقق عدالت اجتماعی
- ۱۳- بهبود ساختار سیاسی، قضایی و ایجاد محیط حقوقی مناسب برای توسعه کشور
- ۱۴- تقویت امنیت و اقتدار ملی با تکیه بر رشد اقتصادی، مشارکت سیاسی و تعادل منطقه‌ای
- ۱۵- ارتقای توان آمادگی دفاعی نیروهای مسلح برای بازدارندگی، ابتکار عمل و مقابله مؤثر در برابر تهدیدها، حفاظت از منافع ملی، انقلاب اسلامی و منابع حیاتی کشور
- ۱۶- دگرگونی در نظام پرداخت یارانه‌ها و پرداختهای انتقالی دولت و شفاف‌سازی یارانه‌های پنهان در اقتصاد کشور، همراه و همزمان با اجرای سیاستهای جبرانی و تقویت نظامهای جامع تأمین اجتماعی، و حمایت از قشرهای محروم
- ۱۷- تغییر نقش و اندازه دولت به سطح دولتی سیاست‌گذار، تسهیل‌کننده، کارآفرین و کوچک
- ۱۸- تأمین حقوق قانونی اقوام و اقلیتها مصرح در قانون اساسی، در چارچوب همگرایی و تقویت وفاق ملی
- ۱۹- جهت‌گیری روابط خارجی و اتخاذ دیپلماسی فعال برای گسترش همکاری، و حضور کارآمد در مجموعه‌ها و معاهدات منطقه‌ای و بین‌المللی
- ۲۰- توسعه همکاری‌های همه‌جانبه با کشورهای دوست، منطقه و اسلامی و مشارکت بین‌المللی برای حفظ صلح
- ۲۱- توسعه نظم و امنیت عمومی
- ۲۲- تعمیق عدالت از طریق توسعه قضایی، به منظور دستیابی آحاد جامعه به حقوق شهروندی
- ۲۳- توسعه قانونگرایی، تقویت انضباط اجتماعی و وجدان کار
- ۲۴- توجه به نیازها و ضرورتهای جوانان، و فراهم کردن شرایط مناسب برای مشارکت آنها در فعالیتهای اجتماعی و حمایت از استعدادهای درخشان
- ۲۵- تقویت مبانی جامعه مدنی، مشارکت همگانی، اخلاق و روحیه کار گروهی و سازگاری رقابت‌پذیری در کلیه روابط اجتماعی و سیاسی

ج: امور اقتصادی

- ۲۶- تحقق رشد اقتصادی سریع، پیوسته و با ثبات
- ۲۷- ایجاد اشتغال مولد و کاهش نرخ بیکاری
- ۲۸- تحقق رقابت‌پذیری اقتصاد کشور در سطح بازارهای داخلی و خارجی
- ۲۹- ایجاد سازوکارهای انگیزشی برای رشد بهره‌وری عوامل تولید (انرژی، سرمایه، نیروی کار، آب و ...)
- ۳۰- تعامل فعال با جهان در تمام عرصه‌ها و هم‌پیوندی و اثربخشی در سطح اقتصاد جهانی
- ۳۱- پشتیبانی از کارآفرینی، فعالیتهای نوآورانه و ظرفیتهای فنی و پژوهشگری
- ۳۲- تأمین امنیت غذایی کشور با تأکید بر خودکفایی نسبی در تولید محصولات کشاورزی
- ۳۳- دستیابی به اقتصاد متنوع، متکی به دانایی، سرمایه انسانی و فناوری‌های نوین
- ۳۴- حضور مؤثر در بازارهای منطقه‌ای و جهانی، و مشارکت فعال در تقسیم کار بین‌المللی
- ۳۵- ایجاد سازوکارهای انگیزشی برای توسعه صادرات غیر نفتی و رفع موانع تولید قابل رقابت در عرصه بازارهای جهانی
- ۳۶- ایجاد فضای مناسب، امن و اطمینان‌بخش برای فعالان اقتصادی و سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی با تکیه بر احترام به حقوق مالکیت دارایی‌های مادی و غیر مادی
- ۳۷- اتکا به مزیت‌های نسبی و رقابتی، و خلق مزیت‌های جدید
- ۳۸- توانمندسازی بخش‌های خصوصی و تعاونی، به عنوان محرک اصلی رشد اقتصادی
- ۳۹- تلاش برای مهار تورم، و افزایش قدرت خرید گروه‌های متوسط و کم‌درآمد جامعه
- ۴۰- نظم و انضباط مالی و بودجه‌ای و تعادل بین منابع و مصارف دولت
- ۴۱- ارتقای ظرفیت و توانمندی‌های بخش تعاونی، تسهیل فرایند دستیابی آن به منابع، اطلاعات و فناوری، تسهیل ارتباطات و توسعه پیوندهای فنی، اقتصادی و مالی بین انواع تعاونیها
- ۴۲- توسعه حضور بخش‌های تعاونی و خصوصی در همه بخش‌های اقتصادی، و محدود کردن تصدی دولت در فعالیتهای اقتصادی در سقف عناوین مصرح در صدر اصل ۴۴ قانون اساسی و حداکثر حضور کارآمد در قلمروهای امور حاکمیتی

د: آمایش سرزمین، امور زیست‌محیطی و توسعه پایدار

- ۴۳- پایدارسازی فرایند توسعه با تکیه بر حفاظت از محیط زیست و بهره‌برداری بهینه از منابع
- ۴۴- تحقق توسعه پایدار، مبتنی بر دانایی در عرصه‌های اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و زیست‌محیطی کشور، به نحوی که ضمن ارتقای کیفیت زندگی، حقوق نسلهای کنونی و آینده نیز محفوظ بماند.
- ۴۵- آمایش سرزمین بر مبنای مزیت‌های نسبی مناطق، به نحوی که هر ایرانی به منطقه‌ای که در آن با عزت و آرامش زندگی می‌کند، افتخار نماید.
- ۴۶- شناخت عناصر سازنده فرهنگ، هنر، دانش و تمدن اسلامی و ایرانی، به عنوان عناصر هویت ملی، و بهره‌گیری از مزیت‌های تاریخی و فرهنگی مناطق مختلف کشور، برای مشارکت فعال مناطق در توسعه پایدار
- ۴۷- سازماندهی فضای ملی، ایجاد تعادل منطقه‌ای و تقویت نقش منطقه‌ای کشور، با بهره‌گیری از قابلیت‌ها و مزیت‌های اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و طبیعی سرزمین، با هدف ارتقای جایگاه بین‌المللی کشور

۴-۳- آینده‌های ممکن در افق چشم‌انداز

اجرای سیاست‌های کلی مندرج در این سند، در قالب عملیات توأم با درایت و مدیریت خردمندانه، علمی و همه‌جانبه و توجه به دیپلماسی هدفمند کشور، همراه با حفظ منابع ملی، باعث تحولات چشمگیری در همه شئون اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی کشور خواهد شد. رسیدن به هدف‌های یاد شده مستلزم برداشتن گام‌های بزرگ، توأم با نهادسازی پیشرفته، و استفاده از تجربیات کشورهای است که این مسیر را پیموده‌اند.

مقایسه شاخص‌های مهم اقتصادی در دوره (۹۴-۱۳۸۴) در دو گزینه ادامه روند موجود، و گزینه مطلوب به شرح زیر می‌باشد:

جدول شماره ۱- مقایسه شاخصهای اقتصادی در دوره (۹۴-۱۳۸۴) در دو گزینه ادامه روند موجود، و گزینه مطلوب چشم‌انداز

موضوع	ادامه روند موجود	گزینه مطلوب
رشد متوسط سالانه تولید ناخالص داخلی (درصد)	۳/۹	۸/۶
رشد متوسط سالانه درآمد سرانه (درصد)	۲/۵	۷/۲ (دو برابر سال پایه)
رشد متوسط سالانه سرمایه‌گذاری (درصد)	۳/۹	۱۰/۹
رشد متوسط سالانه بهره‌وری نیروی کار (درصد)	۱/۵	۴/۴
نرخ بیکاری (درصد) در پایان دوره	۱۷/۵	۷/۰
جمعیت بیکار (هزار نفر) در پایان دوره	۵۲۵۷	۲۱۸۴
صادرات کالاهای غیر نفتی (میلیون دلار) در سال پایان دوره	۱۰۹۲۰	۳۱۵۲۷
صادرات صنعتی (میلیون دلار) در سال پایان دوره	۵۳۲۰	۲۳۶۴۵
تراز تجاری (میلیون دلار) در سال پایان دوره	-۱۹۸۴۰	۰
سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (میلیون دلار) در سال پایان دوره	۱۱۲۶/۵	۶۳۰۶
رشد متوسط سالانه نقدینگی (درصد)	۲۷/۳	۱۶/۰
نرخ متوسط سالانه تورم (درصد)	۲۲/۰	۵/۰
نسبت هزینه دهک ثروتمندترین به دهک فقیرترین افراد جامعه در پایان دوره	۲۲/۷	۱۴/۰